

# S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

## DE DIVINATIONE DÆMONUM,

LIBER UNUS<sup>1</sup>.

DIVINATIONES DÆMONUM ET QUÆ AD EORUM CULTUM PERTINENT, NON IDEO RECTE FIERI, QUIA NISI DEO SINENTE NON FIUNT. UNDE SINT ILLE DÆMONUM DIVINATIONES, CURVE INTERDUM VERÆ, LICET PLERUMQUE FALSÆ.

I. QUODAM die<sup>1</sup> in diebus sanctis Octavarum, cum mane apud me adessent multi fratres laici Christiani, et in loco solito consedissemus, ortus est sermo de religione christiana adversus præsumptionem et tanquam miram et magnam scientiam paganorum, quem recordatum atque completum litteris mandandum putavi, non expressis contradicentium personis, quamvis Christiani essent, et magis contradicendo quærere viderentur quid paganis responderi oporteret. Cum ergo de divinatione dæmonum quæreretur, et affirmaretur prædixisse nescio quem, eversionem templi Serapis, quæ in Alexandria facta est: Respondi non esse mirandum, si istam eversionem templi et simulacri sui imminere dæmones, et scire et præ-

<sup>1</sup> Scriptus inter annum 405 et 411. — Vide *Retract.* lib. II, cap. 36.

<sup>2</sup> Vide D. Guillon, tom. XXI, p. 154-159.

dicere potuerunt, sicut alia multa, quantum eis nosse et prænuntiare permittitur.

II. Et cum mihi referretur: Non ergo sunt malæ divinationes hujusmodi, nec Deo displicent; alioquin omnipotens et justus ista fieri non permetteret, si mala et injusta essent. Respondi non ideo hæc videri justa debere, quod ea fieri permittit omnipotentissimus et justissimus Deus: nam et alia multa manifestissime injusta fieri, sicut homicidia, adulteria, furta, rapinas, et cætera hujusmodi, quæ quamvis justo Deo, eo quod injusta sunt, sine dubitatione displiceant; idem tamen omnipotens ea fieri certa judicii sui ratione permittit; non utique impune, sed ad eorum damnationem, a quibus fiunt quæ displicent justo.

III. Et cum e contrario diceretur non quidem esse dubitandum quod omnipotens et justus sit Deus: sed hæc humana peccata, quæ contra societatem hominum fierent, non eum curare dum fierent, propterea ea posse fieri, quæ utique fieri non possent, si omnipotens non sivisset: illa vero quæ ad ipsum religionis cultum pertinent, nullo modo ab eo credendum esse contemni; ac per hoc fieri non potuisse, nisi ei placuissent, et ideo ea mala putari non oportere. Ad hoc quoque respondi: Nunc ergo ei displicent, cum templa et simulacra evertuntur, et illa gentium sacrificia si facta fuerint puniuntur. Sicut enim dicitur non ea fieri potuisse, nisi Deo placuissent, et ideo bona putanda, quoniam justo placent; ita dici potest non ea prohiberi, everti, puniri potuisse, nisi Deo displicerent: ac per hoc si tunc ideo recte fiebant, quia justo Deo placere hinc ostendebantur, quod ab illo fieri sinebantur; ideo nunc inique fiunt, quia Deo displicere hinc ostenduntur, quod ea vel jubet vel permittit everti.

IV. Contra hoc dictum est injusta quidem esse nunc

ista, non tamen mala; et ideo injusta, quia contra leges quibus prohibentur fiunt; ideo autem non mala quia si mala essent, nunquam Deo utique placuissent: porro si nunquam placuissent, nunquam et facta essent, illo non sinente qui omnia potest, et qui talia non contemneret; quando tam magna sunt, ut contra ipsam religionem qua Deus colitur fierent, si male fierent. Hic ego, si propterea, inquam, mala non sunt, quia Deo placere hinc probantur, quod ea fieri sinit omnipotens; quomodo erit bonum quod fieri prohibentur et evertuntur? Si autem bonum non est quod evertuntur quæ Deo placent, hoc fieri non sineret omnipotens, quia et hoc contra religionem fit qua colitur Deus, si ea quæ Deo placent ab hominibus evertuntur. Si autem hoc ut male fiat permittit omnipotens, non ideo putanda sunt illa bona, quod ea fieri permisit omnipotens.

V. Dictum contra est concedendum esse nunc ista recte non fieri, imo ideo prorsus jam non fieri, quod omnipotenti nunc displicent; verumtamen placuisse cum fierent: nos enim nescire unde tunc placuerint, nunc autem unde displiceant; dum tamen certum sit, nec tunc fieri potuisse nisi placuissent omnipotenti, nec nunc cessasse nisi displicuissent omnipotenti. Ad hoc ego: Cur ergo, inquam, et nunc talia clanculo fiunt, quæ vel perpetuo delitescunt, vel deprehensa puniuntur, si nihil horum fieri sinit omnipotens, nisi quod ei justo placet, cum justo quod injustum est placere non possit? Contra hoc dictum est nunc omnino talia non fieri: Sacra enim illa, inquit, non fiunt, quæ pontificalibus conscripta sunt libris: ea quippe tunc recte fiebant, ea tunc Deo placere demonstrabantur, eo ipso quod ab omnipotente ac justo fieri sinebantur: si quid autem nunc prohibitorum sacrificiorum fit occulte atque illicite: non est illi

pontificali sacrificiorum generi comparandum, sed in eo deputandum, quod etiam nocturno fit tempore; cum hæc omnia illicita ipsis pontificalibus libris certum sit prohiberi atque damnari, Hic respondi: Cur ergo vel talia permittit Deus fieri, si nihil horum malefactorum contemnit quæ contra religionem fiunt; cum præsertim hæc eum curare hinc etiam cogantur concedere qui pontificales libros magni æstimant, quod ea quæ his libris prohibentur, utique prohiberi divinitus assèrunt? Quomodo ergo divinitus prohibentur, nisi quia displicent Deo, quæ utique prohibendo non solum sibi displicere, verumetiam curare se ostendit, neque omnino contemnere? Unde colligitur quod Deus aliquid et improbet justus, et tamen permittat omnipotens.

VI. Hæc cum dicta essent, concessum est non ideo putandum aliquid juste ac bene fieri, quia hoc omnipotens, quamvis ei displiceat, fieri tamen sinit; fatendumque esse etiam illa mala quæ contra religionem qua colitur Deus fiunt, et displicere Deo justo, et ratione iudicii ejus ab omnipotente permitti: sed aliud jam esse tractandum, unde sint divinationes vel dæmonum, vel quilibet illi sint quos deos pagani vocant: videndum enim esse ne forte, non quidem propterea hæc bona putanda sint, quia ea fieri permittit omnipotens; sed ideo quia tam magna sunt, ut non nisi Dei potentiæ tribuenda esse videantur. Ad hoc me postea responsurum esse promisi, quoniam tunc hora prodeundi ad populum jam nos urgebat: nec distuli, cum spatium datum est scribendi, et illa retexere, et ista subtexere.

VII. Dæmonum ea est natura ut aërii corporis sensu terrenorum corporum sensum facile præcedant; celeritate etiam propter ejusdem aërii corporis superiores mobilitatem non solum cursus quorumlibet hominum vel fera-

rum, verumetiam volatus avium incomparabiliter vincant. Quibus duabus rebus quantum ad aërium corpus attinet præditi, hoc est, acrimonia sensus et celeritate motus, multa ante cognita prænuntiant vel nuntiant, quæ homines pro sensus terreni tarditate mirentur. Accessit etiam dæmonibus per tam longum tempus quo eorum vita protenditur, rerum longe major experientia, quam potest hominibus propter brevitatem vitæ provenire. Per has efficacias quas aërii corporis natura sortita est, non solum multa futura prædicunt dæmones, verumetiam multa mira faciunt. Quæ quoniam homines dicere ac facere non possunt, eos dignos quidam quibus serviant et quibus divinos honores deferant, arbitrantur, instigante maxime vitio curiositatis, propter amorem felicitatis falsæ atque terrenæ et excellentiæ temporalis. Qui autem se ab his cupiditatibus mundant; nec eis se fallendos capiendosque permittunt, sed inquirent et amant aliquid quod eodem modo semper est, cujus participatione beati sint; primum considerant non ideo sibi præponendos esse dæmones, quod acriore sensu corporis prævalent, aërii scilicet, hoc est subtilioris elementi: quia nec in ipsis terrenis corporibus bestias sibi præponendas putant, quæ acrius multa præsentunt: velut sagacem canem, quia latentem feram olfactu acerrimo sic invenit, ut ad eam capiendam ducatum quemdam homini præbeat, non utique prudentiore intellectu animi, sed acutiore corporis sensu; vel vulturem, quia projecto cadavere ex improvisa longinquitate advolvat; nec aquilam, quia sublimer volans de tanto intervallo sub fluctibus natantem piscem dicitur pervidere, et graviter aquis illisa exertis pedibus atque unguibus rapere: nec alia multa animantium genera, quæ inter herbas salutis suæ noxias pascendo circumerrant, nec aliquid eorum quo lædantur

attingunt; cum eas homo vix experiendo cavere didicerit, et multa innoxia quod sint inexperta formidet. Unde con-  
 jicere facile est quanto possit in aëriis corporibus sensus  
 acrior esse: nec ideo tamen dæmones, qui eo præditi  
 sunt, bonis hominibus præponendos prudens quisque cen-  
 suerit. Hoc et de corporum celeritate dixerim: et hac  
 enim præstantia, non solum a volucris homines, ve-  
 rumetiam a multis quadrupedibus ita superantur, ut in  
 eorum comparatione plumbei deputandi sint; nec tamen  
 ideo sibi hæc animantium genera existimant præponenda,  
 quibus capiendis, mansuefaciendis, atque in suæ volun-  
 tatis usum commodumque redigendis, non vi corporis,  
 sed rationis imperitant. Illam vero tertiam dæmonum  
 potentiam, quod diuturna rerum experientia quemad-  
 modum prænoscant atque prænuntiant multa didicerunt,  
 ita contemnunt qui hæc vigilanter curant a verissimæ  
 lucis veritate discernere, ut nec malos senes plura ex-  
 pertos, et ob hoc quasi doctiores, ideo prohi adolescentes  
 sibi antecellere existiment; nec medicos, nec nautas, nec  
 agricolas, quos pravæ voluntatis et iniquis moribus vide-  
 rint, ideo sibi putent esse præferendos, quod illi de va-  
 letudinibus, illi de tempestatibus, illi de arbustorum  
 frugumque generibus multa ita prænuntiant, ut harum  
 rerum inexperto divinare videantur.

VIII. Quod vero non solum dæmones quædam futura  
 prædicunt, verumetiam quædam mira faciunt, pro ipsa  
 utique sui corporis excellentia, cur non contemnatur a  
 prudentibus, cum plerumque iniqui ac perditii homines  
 ita exerceant corpora sua, tantaque diversis artibus pos-  
 sint, ut ea qui hæc nesciunt nec aliquando viderunt,  
 etiam narrata vix credant? Quam multa funambuli cæte-  
 rique theatri artifices, quam multa opifices maximeque  
 mechanici miranda fecerunt: num ideo meliores sunt

bonis et sancta pietate præditis hominibus? Quæ ideo  
 commemoravi, ut qui hæc sine pervicacia et sine vana  
 resistendi animositate considerat, simul cogitet, si de  
 subjacente crassiore materia vel sui quisque corporis, vel  
 terræ et aquæ, lapidum atque lignorum metallorumque  
 variorum, tanta quidam homines possunt, ut eos illi  
 qui hæc non possunt, plerumque stupendo, in sui com-  
 paratione divinos vocent, cum quidam illorum sint arti-  
 bus potentiores, quidam istorum moribus meliores;  
 quanto majora et mirabilia pro subtilissimi corporis,  
 id est, aërii facultate ac facilitate dæmones possint, cum  
 tamen sint voluntatis pravitate, maximeque superbiæ  
 fastu et invidentiæ malitia spiritus immundi atque per-  
 versi. Quantum autem valeat aëris elementum, quo eorum  
 corpora prævalent, ad multa visibilia invisibiliter mo-  
 lienda, movenda, mutanda atque versanda, longum est  
 nunc demonstrare; et puto quod vel mediocriter conside-  
 ranti facile occurrat.

IX. Quæ cum ita sint, primum sciendum est, quoniam  
 de divinatione dæmonum quæstio est, illos ea plerumque  
 prænuntiare quæ ipsi facturi sunt. Accipiunt enim sæpe  
 potestatem et morbos immittere, et ipsum aërem vitiando  
 morbidum reddere, et perversis atque amatoribus terre-  
 norum commodorum malefacta suadere; de quorum mo-  
 ribus certi sunt, quod sint eis talia suadentibus consen-  
 suri. Suadent autem miris et invisibilibus modis per illam  
 subtilitatem suorum corporum corpora hominum non  
 sentientium penetrando, seseque cogitationibus eorum  
 per quædam imaginaria visa miscendo, sive vigilantium  
 sive dormientium. Aliquando autem non quæ ipsi fa-  
 ciunt, sed quæ naturalibus signis futura prænoscent,  
 quæ signa in hominum sensus venire non possunt, ante  
 prædicunt. Neque enim quia prævidet medicus, quod

non prævidet ejus artis ignarus, ideo **jam** divinus habendus est. Quid autem mirum, si **quemadmodum** ille in corporis humani vel perturbata vel **modificata** temperie seu bonas seu malas futuras prævidet **valetudines**; sic dæmon in aëris affectione atque **ordinatione** sibi nota, nobis ignota, futuras prævidet **tempestates**? Aliquando et hominum dispositiones<sup>1</sup>, non solum voce prolatas, verumetiam cogitatione conceptas, **cum** signa quædam ex animo exprimuntur in corpore, **tota** facilitate perdiscunt: atque hinc etiam multa futura **prænuntiant**, aliis videlicet mira, qui ista disposita **non** noverunt. Sicut enim apparet concitior animi motus **in** vultu, ut ab hominibus quoque aliquid forinsecus **agnoscatur**, quod intrinsecus agitur: ita non debet esse **incredibile**, si etiam leniores cogitationes dant aliqua signa **per** corpus, quæ obtuso sensu hominum cognosci **non** possunt, acuto autem dæmonum possunt.

X. Hac atque hujusmodi facultate multa dæmones prænuntiant; cum tamen ab eis longe **sit** altitudo illius prophetiæ, quam Deus per sanctos **Angelos** suos et Prophetas operatur. Nam si quid de illa **Dei** dispositione prænuntiant, audiunt ut prænuntiant; **et** cum ea prædicunt quæ inde audiunt, non fallunt **neque** falluntur: veracissima enim sunt angelica et prophetica oracula. Sic autem indignanter accipitur, quod aliqua etiam talia dæmones audiant et prædicant, quasi **aliquid** indignum sit, ut quod ideo dicitur ut hominibus **innotescat**, hoc non solum boni, verumetiam mali non taceant: cum in ipsis hominibus etiam vitæ bonæ præcepta **videamus** pariter a justis perversisque cantari; nec obesse **aliquid**, imo etiam prodesse ad majorem notitiam famamque veritatis, cum de illa etiam hi quidquid noverunt **dicunt**, qui ei per-

<sup>1</sup> Retr. c. 30. Confer. l. 1. contra Academicos c. 6 et 7.

versis moribus contradicunt. In cæteris autem prædictionibus suis dæmones plerumque et falluntur et fallunt. Falluntur quidem, quia cum suas dispositiones prænuntiant, ex improvise desuper aliquid jubetur, quod eorum consilia cuncta perturbet. Velut si aliquid disponant quilibet homines quibuslibet potestatibus subditi, quod non prohibituros suos præpositos arbitrentur, idque facturos se esse promittant; at illi, penes quos major potestas est, ex alio superiore consilio hoc totum dispositum atque præparatum repente prohibeant. Falluntur etiam cum causis naturalibus aliqua, sicut medici, aut nautæ, aut agricolæ, sed longe acutius longeque præstantius pro aërii corporis sensu solertiore et exercitioris prænoscent: quia et hæc ab Angelis Deo summo pie servientibus alia dispositione ignota dæmonibus ex improvise ac repente mutantur. Tanquam si ægro aliquid extrinsecus accidat quo moriatur, quem medicus veris salutis præcedentibus signis victurum esse promiserat: aut si aëris qualitate prævisa, diu flaturum illum ventum nautarum aliquis prædixisset, cui Dominus Christus cum Discipulis navigans ut quiesceret imperavit<sup>1</sup>, et facta est tranquillitas magna: vel si agricola illo anno fructificaturam vitem aliquam polliceatur, naturam utique terræ et numeros seminum callens, quo tamen anno eam vel improvise cœli intemperies arefaciat, vel aliqua jussio potentioris eradicet: ita multa etiam ad præscientiam prædictionemque dæmonum pertinentia, quæ minoribus et usitatioribus causis futura prævidentur, eadem majoribus et occultioribus causis impedita mutantur. Fallunt autem etiam studio fallendi et invida voluntate, qua hominum errore lætantur. Sed ne apud cultores suos pondus auctoritatis amit-

<sup>1</sup> Matth. viii, 26.

tant, id agunt, ut interpretibus suis signorumque suorum conectoribus culpa tribuatur, quando vel decepti fuerint vel mentiti.

XI. Quid ergo mirum, si jam imminente templorum aut simulacrorum eversione, quam Prophetæ Dei summi tanto ante prædixerant, Serapis dæmon alicui cultorum suorum hoc de proximo prodidit, ut suam quasi divinitatem recedens vel fugiens commendaret? Fugantur enim isti, vel etiam jussis superioribus colligati abstrahuntur et alienantur a locis suis, ut de rebus quibus dominabantur quibusque colebantur, fiat voluntas Dei, qui hoc tanto ante per omnes gentes futurum esse prædixit, et ut per suos fideles fieret imperavit. Cur autem hoc non sineretur dæmon prædicere, cum sibi jam prænosceret imminere? cum hæc prædictio et Prophetis attestaretur, a quibus sunt ista conscripta, et prudentibus daretur intelligi quam vigilanter esset dæmonum cavenda fallacia cultusque fugiendus; qui cum ante per tam longum tempus in templis suis hæc futura tacuissent, quæ per Prophetas prædicta ignorare non possent, posteaquam appropinquare cœperunt, voluerunt ea quasi prædicere, ne ignari victique putarentur. Cum igitur tam longe ante prædictum esset atque conscriptum, ut alia interim taceam, illud quod Sophonias propheta dicit: « Prævalebit » Dominus adversus eos, et exterminabit omnes deos » gentium terræ, et adorabunt eum unusquisque de loco » suo, omnes insulæ gentium<sup>1</sup>: » aut non credebant ista sibi eventura, qui in templis gentium colebantur, et ideo hæc per suos vates ac fanaticos frequentare noluerunt: sicut eorum Poëta Junonem inducit non omni modo credentem quæ de Turni morte Jupiter dixerat. Juno autem

<sup>1</sup> Sophon. II, 1.

ab istis potestas aëria prædicatur, quæ apud Virgilium sic loquitur:

Nunc manet insanentem gravis exitus; aut ego veri

Vana feror: quod ut o potius formidine falsa

Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas<sup>1</sup>.

Aut ergo ista sibi, quæ per Prophetas prædicta noverant, posse accidere dæmones, hoc est, potestates aëriæ dubitabant, et propterea prædictionem eorum celebrare noluerunt, et hinc intelligendum est quales sint: aut cum ea ventura certissime scirent, ideo per sua templa tacuerunt, ne jam tunc inciperent ab hominibus intelligentibus deseri atque contemni, quod de templorum atque simulacrorum suorum futura eversione eis Prophetis attestarentur qui eos coli prohibebant. Nunc vero posteaquam tempus advenit quo complerentur vaticinia Prophetarum Dei unius, qui istos deos falsos dicit, et ne colantur vehementissime præcipit, cur non hoc etiam ipsi compertum prædicere sinerentur, ut inde clarius appareret eos hæc antea vel minime credidisse, vel suis cultoribus enuntiare timuisse; in fine autem, tanquam nihil habentes amplius quod agerent, etiam ibi voluisse suam ostentare divinationem, ubi jam produntur diu simulasse divinitatem?

XII. Quod autem dicunt reliqui eorum cultores, etiam suorum quibusdam libris hæc præcognita contineri, quanquam ex rebus impletis conficta putanda sint quæ in eorum templis tam longo antea tempore populis eorum si vera essent innotescere debuerunt, sicut nostra non solum in Ecclesiis nostris, verumetiam, quod ad gravius testimonium contra omnes inimicos valet, in Judæorum synagogis antiquissima et notissima recitantur: tamen nec ista ipsa quæ ab eis vix raro et clanculo proferuntur,

<sup>1</sup> Virgil. Æneid. lib. x. vers. 630, 631 et 632.

movere nos debent, si cuiquam dæmonum extortum est id prodere cultoribus suis, quod didicerat ex eloquiis Prophetarum vel ex oraculis Angelorum. Quod cur non fieret, cum et ista non sit oppugnatio, sed attestatio veritatis? Illud enim quod solum ab eis flagitandum est, nec unquam antea protulerunt, nec unquam postea, nisi forte confictum, proferre conabuntur, aliquid deos suos per vates suos contra Deum Israël ausos prædicere fuisse aut dicere. De quo Deo doctissimi eorum auctores, qui omnia illa legere ac nosse potuerunt, magis quæsierunt quis Deus esset, quam Deum negare potuerunt. Porro autem Deus iste, quem nullus eorum negare ausus est verum Deum, qui et si negaret, non solum subjaceret debitis poenis, verumetiam certis convinceretur effectibus; iste ergo Deus, quem nemo, ut dixi, illorum ausus est negare verum Deum, illos falsos esse deos et omnino deserendos, eorumque templa et simulacra et sacra evertenda per suos vates, hoc est, Prophetas, aperta denuntiatione prædixit, aperta potestate præcepit, aperta veritate complevit. Unde quis usque adeo desipiat, qui non potius eum colendum eligat, quem coli non prohibent quos et colebat? Quem procul dubio cum colere cœperit, illos utique non est culturus, quos prohibet coli quem colit.

XIII. Quod autem ipsum essent culturæ gentes exterminatis diis falsis quos antea colebant, a Prophetis ejus esse prædictum paulo ante commemoravi, et nunc repeto. « Prævalebit, inquit, Dominus adversus eos, et » exterminabit omnes deos gentium terræ, et adorabunt » eum unusquisque de loco suo, omnes insulæ gentium<sup>1</sup>. » Neque solæ insulæ, sed ita omnes gentes, ut etiam omnes insulæ gentium: quandoquidem alibi non insulas nominat, sed universum orbem terrarum, dicens: « Comme-

<sup>1</sup> Sophon. II, 11.

» morabuntur et convertentur ad Dominum universi fines » terræ; et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ » gentium. Quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium<sup>1</sup>. » Hæc autem per Christum fuisse complenda, et aliis pluribus testimoniis, et in eodem ipso Psalmo unde hoc commemoravi, satis apparet. Cum enim paulo superius futuram passionem suam per Prophetam ipse loqueretur, dicens: « Poderunt manus meas » et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi » vero consideraverunt et conspexerunt me, diviserunt » sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt » sortem<sup>2</sup>: » paulo post infert illud quod posui: « Com- » memorabuntur et convertentur ad Dominum universi » fines terræ, etc. » Quanquam et per illud testimonium quod prius adhibui, ubi dictum est: « Prævalebit Do- » minus adversus eos, et exterminabit omnes deos gen- » tium terræ: » in eo quod positum est: « Prævalebit; » satis ostenditur hoc etiam prænuntiatum, quod pagani prius oppugnaturi essent Ecclesiam, nomenque christianum quantum valerent persecuturi, ut si fieri posset omnino de terra deleteretur: et quia eos patientia Martyrum et magnitudine miraculorum erat superaturus, et consequente fide populorum, ideo sic dictum est: « Præ- » valebit Dominus adversus eos. » Non enim diceretur: « Prævalebit adversus eos, » nisi oppugnando illi resisterent. Unde et in Psalmo ita prophetatum est: « Ut » quid fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? » Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in » unum adversus Dominum et adversus Christum ejus. » Et paulo post dicit: « Dominus dixit ad me: Filius meus » es tu, ego hodie genui te: postula a me; et dabo tibi » gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam termi-

<sup>1</sup> Psal. xxv, 28-30. — <sup>2</sup> Ibid. 17.

» nos terræ<sup>2</sup>. » Ecce unde dictum est et in alio Psalmo quod superius interposui : « Commemorabuntur et con- » vertentur ad Dominum universi fines terræ<sup>3</sup>. » His atque hujusmodi propheticis documentis prædictum ostenditur, quod videmus impleri per Christum, futurum fuisse ut Deus Israël, quem unum verum Deum intelligimus, non in una ipsa gente quæ appellata est Israël, sed in omnibus gentibus coleretur, et omnes falsos deos gentium et a templis eorum et a cordibus cultorum suorum demoliretur.

XIV. Eant nunc isti, et adhuc contra christianam religionem et contra verum Dei cultum vanitates pristinas defensitare audeant, ut cum strepitu pereant. Nam et hoc de illis prædictum est in Psalmo, dicente Propheta : « Sedisti super thronum qui judicas æquitatem. Incre- » pasti gentes, et periit impius, nomen eorum delesti in » æternum et in sæculum sæculi. Inimici defecerunt fra- » meæ in finem, et civitates eorum destruxisti. Periit » memoria eorum cum strepitu, et Dominus in æternum » permanet<sup>4</sup>. » Necesse est ergo ut impleantur omnia hæc : nec quod adhuc audent ipsi pauci qui remanserunt, vaniloquas suas ostentare doctrinas, et Christianos tanquam imperitissimos irridere, moveri debemus, dum in eis impleri ea quæ prædicta sunt videamus. Ipsa quippe velut imperitia et stultitia Christianorum, quæ humilibus et sanctis ejusque diligenter studiosis apparet excelsa et sola vera sapientia ; ipsa, inquam, velut stultitia Christianorum eos ad istam paucitatem redegit, quoniam, sicut dicit Apostolus : « Stultam fecit Deus sapien- » tiam hujus mundi<sup>2</sup>. » Deinde subjungit rem mirabilem, si quis intelligat, et ita sequitur : « Nam quoniam in Dei » sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum,

<sup>1</sup> Psal. II, 7. — <sup>2</sup> Id. XXI, 28. — <sup>3</sup> Id. IX, 5. — <sup>4</sup> I Cor. I, 20.

» placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere » credentes. Quoniam quidem Judæi signa petunt, et » Græci sapientiam quærunt : nos autem prædicamus » Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gen- » tibus autem stultitiam, ipsis vero vocatis Judæis et » Græcis, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam. » Quoniam quod stultum est Dei, sapientius est homini- » bus ; et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus<sup>4</sup>. » Irrideant ergo, quantum possunt, tanquam imperitiam et stultitiam nostram, et jactent doctrinam et sapientiam suam. Illud scio, quod isti irrisores nostri pauciores sunt hoc anno, quam fuerunt priore anno. Ex quo enim fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania adversus Dominum et adversus Christum ejus, quando ab eis fundebatur sanguis sanctorum et vastabatur Ecclesia, usque ad hoc tempus et deinceps quotidie minuuntur. Nos autem adversus eorum opprobria et superbas irrisiones fortissimos reddunt oracula Dei nostri, quæ de hac quoque re videmus et gaudemus impleri. Sic enim nos alloquitur per Prophetam : « Audite me qui scitis iudicium, » populus meus, in quorum corde lex mea est : oppro- » brium hominum nolite metuere, et detractio eorum » ne superemini ; nec quod nunc vos spernunt, magni » duxeritis. Sicut enim vestimentum, ita per tempus ab- » sumentur, et sicut lana a tinea comedentur : justitia » autem mea in æternum manet<sup>2</sup>. » Legant tamen hæc nostra, si dignentur, et cum ad nos contradictiones eorum pervenerint, quantum Dominus adjuvat, respondebimus.

<sup>1</sup> I Cor. I, 20, 21. — <sup>2</sup> Isai. LI, 7, 8.